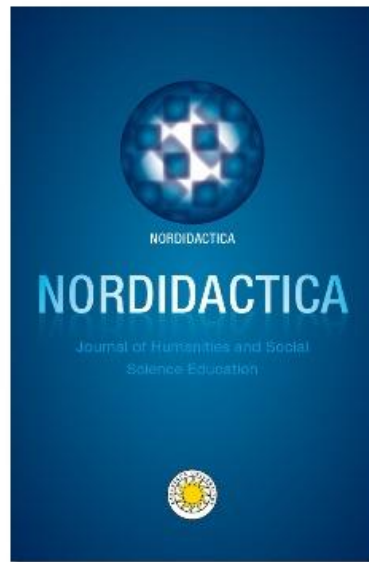

Om å slippe fordommene løs. Et motsvar til Jon A. Lindstrøm

Christhard Hoffmann & Claudia Lenz

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2020:4

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2020:4

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Om å slippe fordommene løs. Et motsvar til Jon A. Lindstrøm

Christhard Hoffmann / Universitet i Bergen og Senter for studier om Holocaust og livssynsminoriteter

Claudia Lenz /MF Vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn og Senter for studier om Holocaust og livssynsminoriteter

About the authors: Christhard Hoffmann er professor i moderne europeisk historie ved Universitetet i Bergen og seniorforsker II (bistilling) ved Senter for studier om Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) i Oslo. Før han kom til Norge i 1998, var Hoffmann stipendiat, forsker og førstelektor ved Senter for forskning om antisemittisme ved Technische Universität Berlin (1983-1994) og gjesteprofessor på Historisk Institutt ved University of California at Berkeley (1994-1998). Hoffmann har utviklet spesielle forskningsinteresser på feltet antisemittisme (historie og ideologi) og har publisert flere bøker om temaet. Ved HL-senter har Hoffmann ledet en rekke historisk- og samtidsrelaterte forskningsprosjekter om antisemittisme i Norge.

Claudia Lenz er professor i samfunnsfag med vekt på forebygging av antisemittisme og rasisme ved MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn. Hun er også ansatt som forsker I. (bistilling) ved Senter for studier om Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret), der hun bl.a. deltok i gjennomføringen av undersøkelser om holdninger til jøder og muslimer i 2012 og 2017. Lenz er også prosjektleder for Dembra (demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme) for lærerutdannere.

I utgaven 2020:2 av Nordidactica publiserer Jon A. Lindstrøm en artikkel med tittel “Om anti-antisemittisme”. I sammendraget skiller Lindstrøm “antisemittisme”, forstått som anti-jødisk rasisme og hat mot jøder basert på feilaktige religiøse og ideologiske overbevisninger, fra legitim kritikk mot jødisk religion og ideologi. Han understreker at positive og negative oppfatninger av jøder *som gruppe* skal kunne forsvares. Videre kobles fiendtlighet mot jøder til Israel-Palestina konflikten, selv om diaspora-jøder ifølge Lindstrøm ikke skal holdes ansvarlig for Israels politikk overfor palestinere. Artikkelen ønsker altså å bidra med relevante distinksjoner i forståelsen av antisemittisme, der Lindstrøm ønsker å etablere et rom for legitim kritikk av det jødiske, forstått som religions- og ideologikritikk, og der den israelsk-palestinske konflikten skal spille en rolle som kontekstuell faktor. Til slutt plasserer Lindstrøm denne diskusjonen i en didaktisk kontekst - hans resonnement er ment å bidra til god undervisning om antisemittisme i skolen.

Som forskere på antisemittisme og medforfattere av HL-senterets rapporter om holdninger til jøder og muslimer i Norge ønsker vi flere av Lindstrøms anliggender velkommen, men vurderer hans fremgangsmåte som dypt problematisk. Hans tilnærming og argumentasjon vil knapt kunne bidra til god undervisning om antisemittisme eller styrking av kritisk tenkning i skolen. Lindstrøm bygger nemlig opp et resonnement som gjør akkurat det han påstår at han ikke vil gjøre: å konstruere et sett med generaliserende og essensialiserende negative forestillinger om jøder som gruppe. Han reproducerer klassiske antisemittiske stereotyper og bidrar til å stigmatisere og mistenkeliggjøre jøder - både generelt og som konkrete, navngitte norske medborgere. I det følgende vil vi presentere vår kritikk punktvis.¹

Antisemittisme-begrepet

Negative holdninger til jøder og det som oppfattes som jødisk kan ha mange forskjellige uttrykksformer og konsekvenser. Ikke all antisemittisme legitimerer folkemord eller vold mot jøder. Et gjennomgående trekk i antisemittismen gjennom historien handler om å gjøre jøder *kollektivt* ansvarlig for problemer og kriser, basert på en antagelse av at jøder fremmer egne interesser på bekostning av samfunnet de lever i. Ettersom antisemittisme er et dynamisk fenomen, som har gjennomgått endringer gjennom historien, er diskusjonen om grensesetting både legitim og nødvendig. Det hører med i diskusjonen at antisemittisme har blitt diskreditert, ikke minst på grunn av de forferdelige konsekvensene den hadde i Nazi-Tyskland og det tyskokkuperte Europa under annen verdenskrig, der 6 millioner jøder ble offer for et organisert folkemord. Det som Lindstrøm betegner som anti-antisemittisme, skyldes innsikten om at antisemittisme må motarbeides for å hindre at dens destruktive potensiale kan utfolde seg på nytt.

Heldigvis befinner vis oss ikke i mellomkrigstiden eller i Nazi-Tyskland. Det rabiate, eliminatoriske jødehatet er inntil videre et fenomen som begrenses til ekstremistisk

¹ Sidetall er relatert til Lindstrøms artikkel.

ideologi. Men antisemittisme begynte ikke i 1939, og heller ikke i 1933. Nazistene kunne mobilisere negative holdninger og tolkningsmønstre som hadde røtter langt tilbake i tid og som var en slags “allemannseie”. Det var derfor hatet var så lett å slippe løs. I lys av dette er det viktig å bruke et antisemittisme-begrep som ikke bare fanger opp det eksplisitt hatefulle, men det som bereder grunnen for andregjøring og ekskludering av mennesker kun fordi de anses å tilhøre gruppen “jøder”. Selvsagt skal ikke antisemittisme-begrepet være unndratt kritisk refleksjon eller brukes til å “kneble” motargumentasjon. Snarere skal antisemittismebegrepet bidra til å levere kriterier for å identifisere når jøder, i kraft av å være jøder, tillegges kollektive negative egenskaper, intensjoner og atferdsmønstre.

Lindstrøms kritikk av den anti-antisemittiske konsensusen

Innledningsvis i teksten redegjør Lindstrøm for tiltakene i regjeringens handlingsplan mot antisemittisme fra 2016, som han mener “i utgangspunktet [kan] være riktige og viktige nok”, men som han samtidig anser som basert på et utilstrekkelig empirisk grunnlag og en “rådende anti-antisemittiske konsensus” (s. 3). Det problematiske med denne påståtte konsensusen ser han i et “utvidet begrep om ‘antisemittisme’ som tenderer mot å viske ut skillet mellom antijødisk rasisme (og annet irrasjonelt jødehat)” på den ene siden og “saklig begrunnet kritikk av det jødiske i religiøs, kulturell og ideologisk forstand” på den annen.

Videre stiller han seg tvilende mot funnene i HL-senterets holdningsundersøkelse som han nettopp mener er basert på en problematisk operasjonalisering av antisemittisme-begrepet.

Argumentasjonen på dette punktet finner vi lite overbevisende. Lindstrøms fremstilling av HL-senterets holdningsundersøkelser er feilaktig, når han gir inntrykk av som om kartlegging av stereotypiske påstander om jøder i undersøkelsene var det samme som kartlegging av antisemittisme. Faktisk er det bare seks av ti stereotypiske utsagn om jøder som teller med i antisemittisme-indeksen, og påstandene “Jøder har altfor stor innflytelse over amerikansk utenrikspolitikk” og “Jøder er mer intelligente enn andre folkeslag”, som Lindstrøm siterer som bevis for “et utvidet begrep om ‘antisemittisme’” er ikke med (Hoffmann & Moe 2017, s. 46). Dessuten omfatter HL-senterets kartlegging av holdninger til jøder ikke bare en kognitive, men også en affektive og en sosial avstands-dimensjon, noe Lindstrøm bemerker, men i sin videre argumentasjon ser bort fra (s. 9/10).

Lindstrøms forsøk på å skille mellom en (illegitim) antisemittisme beskrevet som “rasisme og annen forkastelig essensialisering” og en (legitim) “kritikk av det jødiske i religiøs, kulturell og ideologisk forstand”, overbeviser heller ikke. Historisk sett har den moderne antisemittistiske bevegelsen som oppstod i slutten av 1870-tallet alltid prøvd å formidle sitt budskap som saklig og objektiv kritikk av samfunnsproblemer. Ordet “semittisme” ble brukt både som etnografisk samlebegrep for jøder og det jødiske og som et nedsettende kjennetegn i den moderne samfunnsutviklingen, altså for kapitalisme, handelsliberalisme og oppløsning av tradisjonelle verdier. For eksempel

kritiserte antisemittene kapitalismen ikke som et økonomisk system, men som resultat av “jødisk påvirkning”.

Denne negative fikseringen på jøder, jødedom og det jødiske har dype røtter i vestlig kultur (Hoffmann (1995); Nirenberg (2013); Ulvund (2017) og har hatt (i bestemte situasjoner) en blodig virkningshistorie. Derfor bør denne historien reflekteres når jødiske temaer behandles i undervisning og offentligheten generelt. Dette betyr ikke en knebling av kritikk, men en selvkritisk bevissthet rundt stereotypenes virkemåter. Med en slik bevissthet vil det være problematisk å snakke om “det jødiske” eller “sekulærjødisk ideologi” (i entall) som Lindstrøm gjennomgående gjør når han omtaler jødisk egenart. Ved nærmere analyse viser det seg at Lindstrøms forsøk av “saklig” religions- og ideologikritikk reproducerer en rekke klassiske antisemittiske stereotyper og tankegods.

Antisjionisme og guilty-by-association prinsippet

La oss se nærmere på hva Lindstrøm mener med legitime negative holdninger til jøder og det jødiske. Blant dem bør også “negative stereotyper” inngå, påstår han, siden de “også kan ha sin rot i reelle, kulturbetingede tendenser i tenkesettet og adferden til en gruppe”. Hva kan disse tendensene være, i tilfellet jødene? Hvilken atferd kan beskrives som karakteristisk for jødene *som gruppe*? Før teksten blir konkret tar Lindstrøm en sving gjennom den israelsk-palestinske konflikten, og bygger på denne måten en av sine mange analogier.

Når Lindstrøm redegjør for funnene fra HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2017 som viste at muslimer i større grad har negative holdninger til jøder enn vice versa, kontrasterer han dette funnet med “holdninger til ikke-jøder i det eneste land i verden der jøder utgjør en majoritet, nemlig den selverklært jødiske og demokratiske staten Israel” (s. 3). Hva innebærer denne kontrasteringen? Gjennom referansen til et land der jødene utgjør majoriteten påpeker Lindstrøm at grupper som kan vise tolerante holdninger der de er i minoritetsstatus, kan vise “sjåvinistiske og supremasistiske holdninger” (ibid.) der de befinner seg i majoritetsposisjon. Dette i seg selv er ingen oppsiktsvekkende påstand, den tar til etterretning at det ikke finnes en essens i en gruppeidentitet uavhengig av konteksten dens medlemmer må befinne seg i.

Lindstrøm kommer tilbake til det samme motivet - jøder som minoritet i Norge og som majoritet i Israel - to sider senere, der han igjen konstaterer at jødene i Norge “har vært en utsatt og bitteliten minoritet” (s. 5), men at dette ikke innebærer “fritak for all kritikk av egen religion og kulturen”, eller “perspektiver som kan føles subjektivt ubehagelige for deres identitet” (ibid.). På dette punktet opererer han allikevel med kategorier som antyder at det finnes en jødisk gruppeidentitet i entall, mens det i realiteten finnes et mangfold av jødiske levemåter og religiøse og politiske identiteter. Og på neste side får leseren vite at Lindstrøm med dette peker mot “religiøs doktrine” som da kobles til “den selverklært jødiske og demokratiske staten Israel” (s. 6), der jødene utgjør en majoritet og den ikke jødiske minoriteten behandles dårlig. Når Lindstrøm konstaterer at “alle slags former for religiøs (og ideologisk) sjåvinisme bør

kunne kritiseres” (ibd.) har han etablert en kobling mellom den norske minoriteten, som må tåle kritikk av “egen religion og kultur” (ibd.), og staten Israel.

På denne måten er en av de gjennomgående argumentasjonsmønstrene i teksten etablert: Det er noe med staten Israel som peker mot mer generelle trekk (“tendenser”) i det jødiske, som også norske jøder må kunne kritiseres for. Så, hva er det for et “religiøst og ideologisk” element som skal kunne kritiseres på generell basis uten å falle i antisemittismens grøfter?

“Herrefolk-komplekset”

Svaret får leseren fra side 6 og videre: Det handler om “jødisk-religiøse eksklusivitetspostulater” som kommer til uttrykk i forestillingen om å være “Guds utvalgte folk”.² Gjennom en sviptur til tesene til historikeren Shlomo Sand, at jødene egentlig ikke er et folk i etnisk-biologisk forstand, men en “multietnisk gruppering som konverterte til en religion hvis kjernedogme er at medlemmene tilhører en slags metafysisk superetnisitet” (s. 7), etablerer Lindstrøm sitt ledemotiv som repeteres, utbroderes og anvendes gjennom resten av teksten: jøder, uansett om de er religiøse eller sekulære, om de bor i Israel eller ikke, må kunne utsettes for kritikken om å være delaktig i en forestilling om jødisk overlegenhet og en eksklusiv lojalitet til denne egne, antatt overlegne gruppen, representert gjennom staten Israel.

Ledemotivet kommer i forskjellige språklige former: “utvalghetskomplekset” (s. 8), “jødiske overlegenhetskomplekser” (s. 12), herrefolk-komplekser (s. 13). Etter hvert blir det klart for leseren at det altså er dette som menes med “religiøst og ideologisk kjerneelement i sin egen identitet” som jøder “må i den bredere demokratiske offentlighet tåle å bli konfrontert med kritiske perspektiver på” (s 18).

Ettersom han selv har lansert essensialisering som et kriterium for den illegitime antisemittismen, er det viktig for Lindstrøm å understreke dette ikke er noe han kan anklages for:

“Hverken positive eller negative trekk ved en folkegruppe er statiske fenomener, men representerer tendenser som kan forsterkes eller svekkes, og av og til forsvinne fullstendig. Alle slags potensielt og reelt problematiske tendenser må kunne undersøkes og diskuteres, fra ulike empiriske og historiske synsvinkler.” (s. 12)

Sitatet høres differensiert ut, men ved å konstruere et “religiøst-ideologisk kjerneelement” som han sporer opp i både historie og samtiden, både blant religiøse og ikke-religiøse jøder, og både i og utenfor Israel, skaper Lindstrøm et inntrykk av nettopp et *statisk* fenomen.

Fra en empirisk og historisk synsvinkel er forestillingen om at jøder tror de er bedre enn andre faktisk et *kjerneelement* - i antisemittismens tolkningsunivers.

² Forestillingen om jødene som “det utvalgte folket” har gjennom historien ofte blitt brukt som et belegg for at jødene ser på seg selv som bedre enn andre, mens jødene i alt vesentlig har forstått den som en religiøs forpliktelse. For en historisk oversikt, se Beker 2008.

Det-var-ikke-jeg-som-sa-det- retorikk: Lindstrøms kildebruk

Men Lindstrøm sier ikke alt dette om jødene selv. For det meste la han *andre* si ting på et drastisk vis, for så å ta litt avstand - men ikke avkrefte. For eksempel når den ultraortodokse sefardiske sjefsrabbiner Ovadia Yosef siteres utførlig om sitt syn på ikke-jøder som slavefolk (s. 12/13).

Lindstrøm konkluderer riktignok med at det “ville være uriktig å påstå at Yosefs usminkede herrefolk-tenkning utgjør essensen av israelsk jødedom. Likevel er det å mene at jøder er litt bedre enn andre tydeligvis *comme il faut* i israelsk politikk” (s. 13). Dermed kan Yosef altså bli stående som “litt” bekreftende for det påståtte jødiske overlegenhets-komplekset. Leseren får heller ingen nærmere kontekst om Yosefs person (som i løpet av sin karriere har kommet med mange høyst kontroversielle utsagn) eller den offentlige reaksjon på akkurat denne påstanden.

Lindstrøms bruk av litteraturen er like ensidig. Han henviser ikke til forskningslitteraturen om jøder, jødedom eller staten Israel, men bygger på omstridte israelske skribenter som Shlomo Sand og Israel Shahak, som han siterer stort sett ukritisk.³

“Antigojisme” og antisemittisme: Jødernes egen skyld i forfølgelsene

Når ideen om et “overlegenhets-kompleks” som kjennetegn for jødisk identitet gjennom tidene først er etablert, inviterer Lindstrøm til nytolkning av historien:

“Et praktisk-kritisk blikk på jødisk religion og ideologi åpner for at gruppekonflikt mellom jøder og ikke-jøder i større eller mindre grad kan skyldes reelle jødiske atferdstendenser og ikke bare myter og overtro blant ikke-jøder” (s. 9).⁴

En påstand man må smake på, gitt en lang historie der jødene ble utpekt som syndebukker og skyldige i enhver krisetid fra svartedauden til finanskrisen, og der forfølgelse og pogromer går igjen som en rød tråd. Det Lindstrøm insinuerer her er: Var det kanskje noe med jødene som utløste alt hatet? Svaret finner han i begrepet “Antigojisme”, den antakelig utpregete jødiske forakten for alle ikke-jøder (“gojim”). Antisemittisme fremstår dermed som legitim (eller i det minste: forståelig) reaksjon på jødisk “antigojisme”. Her reproducerer Lindstrøm en kjent topos fra den antisemittiske litteraturen, som jevnlig har fremstilt antijødiske tiltak som legitimt selvforsvar mot jødernes fiendtlige holdninger til alle ikke-jøder (se for eksempel: Ludendorff 1934). Begrepet “antigojisme” har altså en tydelig ideologisk biklang, men blir likevel helt ukritisk innført i norsk fagspråk av Lindstrøm som en slags analytisk kategori.

³ For en kritisk vurdering av Shlomo Sands bok *The Invention of the Jewish People* (2009), se Berkowitz 2010 og Penslar 2012. Om Israel Shahak, som i boken *Jewish History, Jewish Religion - The Weight of Three Thousand Years* (1994) forklarer Israels diskriminerende behandling av palestinerne med ortodoks jødedommens fiendtlige holdninger til ikke-jøder, se Rickman 2009.

⁴ I denne tolkningen bygger Lindstrøm på Albert S. Lindemanns revisjonistiske fremstilling i *Esau's Tears: Anti-Semitism and the Rise of the Jews* (1997). For en kritikk av Lindemanns argumentasjon, se Hoffmann (2000).

Jøden som “hvit rasist”

Som nevnt før, understreker Lindstrøm flere ganger i teksten at han er bevisst at norske jøder utgjør en minoritet som ikke kan ansvarliggjøres for Israels politikk, men at de må tåle å bli mislikt dersom de ikke tar avstand fra Israel. Det høres i utgangspunktet ikke kontroversielt ut. Alle kan bli mislikt av noen for politiske holdninger. Men når konkrete norske jøder får medfart, blir det tydelig at han ikke holder seg konsekvent til sitt eget premiss.

Først ute er Ervin Kohn, forstander i det mosaiske trossamfunn (DMT) i Oslo og nestleder i Antirasistisk Senter. Han siteres:

“Mitt forhold til Israel (og Norge) har jeg sammenlignet med mitt forhold til mine barn: Jeg elsker dem, vil alltid støtte dem, selv om jeg ikke alltid er enig i hva de mener eller hva de gjør.”

Dette vil nok mange kunne underskrive som føler en tilhørighet til flere enn ett land - en emosjonell tilknytning, en kjærlighet som kan resultere i oppgitthet og fortvilelse over politikken i landet man ønsker det beste for. Slik siteres også tidligere forstander i DMT Anne Sender. En slik kritisk holdning trenger ikke å innebære at man gir avkall på sin tilknytning til dette landet. Men det er tydeligvis noe annet når det gjelder jødene og Israel. Her trekker Lindstrøm paralleller til de som støttet apartheid-regimet i Sør-Afrika. Ingen ringere enn Desmond Tutu trekkes frem for å underbygge Lindstrøms egen påstand om at

“sionistiske jøder utenfor Israel [er] analoge til hvite rasister utenfor Sør-Afrika som i sin tid sympatiserte med apartheid-regimet, uten å være direkte personlig ansvarlige for regimets politikk.” bbb

Når det gjelder Kohn eller Sender, holder det altså ikke med å indikere at de kan være uenig i Israels politikk. Det er åpenbart at Lindstrøms antisjonisme ikke er rettet mot staten Israels *politikk*, men noe mer grunnleggende. Det er vanskelig å se for seg hva annet norske jøder kan gjøre enn å gi fullstendig avkall på staten Israel for å slippe sammenligningen med apartheidregimets “lenestolsympatisører” (s.16).

Tvilen på jødenes lojalitet - veivisere som femtekolonne

I tillegg til Ervin Kohn, retter Lindstrøm søkelyset på de jødiske veiviserne. Argumentasjonen bygges på premissen at DMT må betraktes som en aktør som i all virksomhet forfølger Israels interesser og som er delaktig i det underliggende jødiske herrefolk-komplekset. Da blir det en logisk operasjon å se nettopp dette i veivisertiltaket som gjennomføres i regi av DMT. I følge Lindstrøm kan tiltaket som sådan “ha en viss apologetisk slagside”.

Men ikke nok med det, Lindstrøm er ute med rendyrket femtekolonne-tenkning:

“Sionistiske menigheter og israelske utdanningsinstitusjoner vil videre kunne ha en interesse av å rekruttere Israel-venner.” (s. 16)

Veivisertiltaket kan altså tolkes som dekkoperasjon for å rekruttere Israel-venner?

Til sammenligning finner vi følgende omtale av programmets målsetninger på DMT sine nettsider:

*Veiviserprogrammet [...] består [...] i at to unge jødiske nordmenn reiser rundt til skoler over hele landet for å møte elevene og fortelle om sine erfaringer med å vokse opp som jøde i Norge, samt om den jødiske minoritetens historie, liv og utfordringer. I tillegg åpner de for refleksjon og dialog rundt omkringliggende temaer som identitet, tilhørighet og diskriminering.*⁵

Det er lite Israel-apologetikk å spore her, om ikke man mener at DMT holder sine egentlige motiver godt skjult. På dette punktet beveger Lindstrøm seg veldig nær den klassiske antisemittiske konspirasjonstenkningen.

Lindstrøm er ikke ferdig med å så tvil om veivisertiltaket, han tar også for seg én navngitt veiviser, Yuval Regev, og kommer med betenkninger. Regev siteres med en uttalelse om sin opplevelse av mangfold og det å ha flere tilhørigheter:

“Fordi jeg rett og slett er oppvokst med et mangfold inni meg. Der hvor jeg føler meg både norsk og jøde og israeler. Alt dette er på en måte inne i meg som skaper den personen jeg er. Og det føler jeg har gitt meg en fordel fordi jeg kan ha nye perspektiver på ting, se på ting litt annerledes. Jeg har rett og slett blitt tvunget til å ta et steg tilbake og se på hva jeg synes om ting.” (s. 17)

Sitatet kan leses som en uttalelse fra en reflektert ungdom, som sikker mange elever med mangfoldige tilhørigheter vil kjenne seg igjen i. Poenget hans er nettopp at hans bakgrunn setter ham i stand til å innta flere perspektiv, og utfordre seg selv og sine grunnantakelser.

Men i en logikk der jødisk identitet ikke er hvilken som helst identitet, men koblet til blind lojalitet til sionismen, Israel og et ensrettet herrefolk-kompleks, må jo dette virke lite troverdig. Lojalitetskonflikt er rundt hjørnet, i alle fall “den dag” Norge slutter opp om å boikotte Israel.

“I så fall ville Yuval Regev risikert å befinne seg i en betydelig lojalitetskonflikt. ‘Mangfoldet inni ham’ kunne blitt en kilde til ubehagelige utfordringer, og ikke bare oppleves som en berikelse.” (s. 18)

Etter å ha lest Regev-sitatet, er man kanskje ikke så bekymret og tenker at den unge mannen er godt rustet til å takle og balansere slike dilemmaer - og at han, som veiviser, vil kunne bidra til at andre også kan utvikle nyanserte syn på konflikten? Slik er det ikke for Lindstrøm, han konkluderer:

“Men det bør i så fall gjøres klart at det man får servert langt på vei er et partsinnlegg, og ikke nødvendigvis noe slags objektivt fasitsvar. Fortellingene til jødiske veivisere vil aldri kunne overflødiggjøre kritiske utenforperspektiv.” (ibid.)

Med utgangspunktet i å støtte elevene i selvstendig og kritisk tenkning bør alle kilder til kunnskap og innsikt belyses med “kritiske utenforperspektiv”. Men det virker som om veivisernes egne redskaper, refleksjon og dialog, er mer lovende i denne hensikten enn konspiratorisk femtekolonne-tenkning og mistenkeliggjøring basert på oppkonstruerte lojalitetskonflikter.

⁵ <https://www.xn--jdedommen-18a.no/veiviser-tilbud-til-skoler/>

I et didaktisk perspektiv kan spesielt denne sekvensen i Lindstrøms artikkel i beste fall brukes som en kilde for å undersøke antisemittiske tolkningsmønstre og hvordan de kan bidra til å undergrave tilliten til jødiske aktører og enkeltpersoner ved å insinuere skjulte agendaer.

Den illojale jøden er et klassisk antisemittisk tolkningsmønster - jøden kan si eller gjøre hva han/hun vil, det vil uansett alltid være et tvil om den skjulte agendaen, lojaliteten som ligger et annet sted enn den gruppen eller det samfunnet hun/han er en del av. Med antisjonismen som alt-organiserende referanse kan norske jøder, ifølge Lindstrøms resonnement, aldri stoles på, med mindre de gir aktivt avkall på enhver lojalitet eller støtte til staten Israel.

Hvordan kan kritisk tenkning fremmes?

Lindstrøm er opptatt av kritisk tenkning, men samtidig virker det som om han mister et vesentlig poeng i hva det går ut på - det å begrunne distinksjoner og avgrensninger. Ifølge overordnet del av læreplanverket innebærer “kritisk og vitenskapelig tenkning [...] å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte” (Utdanningsdirektoratet 2017) Mens Lindstrøm er opptatt av å avgrense “berettiget” fra “uberettiget” kritikk av jødedommen som sådan, er han i mindre grad opptatt av å bedrive systematiske avgrensninger når det gjelder den israelsk-palestinske konflikten. Det ser ut som om det bare finnes én legitim posisjon: antisjonismen. Noe forsvar av Israel kan ikke aksepteres, ei heller vil et ønske om å endre staten Israels politikk for dens eget beste være tilstrekkelig. I stedet for å presentere en inngående analyse av konflikten, som i det minste åpner for å drøfte motstridende perspektiver, opererer Lindstrøm ut fra en antagelse om sionismen som et onde som er begrunnet i et religiøst-ideologisk jødisk overlegenhetskompleks. Med dette kollapser fortid og nåtid, forskjellen mellom jøder i og utenfor Israel, eller mellom religiøse og sekulære jøder. Alle kobles - på en eller annen måte - til det samme prosjekt: å støtte *jødiske* (les: Israels) interesser.

Det problematiske i Lindstrøms tilnærming ligger akkurat i *etnifiseringen* av kritikkverdige forhold. Religiøs fundamentalisme, etnonasjonalisme, bosetterkolonialisme, “vi mot dem”-tenkning osv. (som finnes i forskjellige religioner, kulturer og land) kan og bør problematiseres, ideelt sett ved å plassere konkrete eksempler i mer overordnede mønstre. I stedet bruker Lindstrøm essensialistiske kategorier (“jødisk religion og ideologi”) som forklaringsnøkkel. Denne tilnærmingen bekrefter bare gamle fordommer og fører ikke til nye innsikter. Den sosialistiske bevegelsen har i løpet av 1800-tallet klart å overvinne et perspektiv som forklarte kapitalismen med henvisning til jødernes virke og har utviklet en kapitalismekritikk som gjelder det generelle fenomenet. Dette kunne være et forbilde også i dag, når kritisk tenkning skal læres.

Den norske debatten om kritikk av staten Israels politikk har egentlig kommet videre fra det Lindstrøm demonstrerer her. I de siste årene, og spesielt etter Gaarder-debatten i 2006 (Lenz og Geelmuyden 2020), har det skjedd et oppgjør på venstresiden med tendensen til å blande kritikk mot staten Israel og dens politikk med generaliserende forestillinger om jøder. Eksempler på dette finner vi i [partiet Rødt](#) og på bloggen [venstresiden.no](#), der Ronny Kjelsberg (2020) skriver:

“Men enkelte gjør seg noen tankefeil: De klarer ikke skille staten Israel og dens handlinger på den ene siden, og verdens jøder på den andre. De opererer dermed bevisst eller ubevisst med en slags idé om kollektiv skyld der jøder som gruppe blir holdt ansvarlig for Israels handlinger - og dette fører jo videre til massevis av konspirasjonsteorier.”

Videre skriver han:

“Nå vil jeg likevel slå fast at de som har forsøkt seg med slikt ikke har lyktes med det. Litt av årsaken til at antisemittisme tross forsøk har slitt med å få større innpass på venstresida, er nok at venstresida har ganske sterke antirasistiske ryggmargsreflekser. Man aksepterer ikke særlig mye gruppetenking og ideer om kollektiv skyld basert på religion, etnisitet eller kultur.”

Det er denne ryggmargsrefleksjonen som vi savner hos Lindstrøm. I hans artikkel er et perspektiv på jøder som en *mangfoldig gruppe* helt fraværende, ingenting tyder på at jøder har ulike holdninger og interesser, inkludert forskjellige holdninger til staten Israel, dens politikk og den israelsk-palestinske konflikten.

Jon A. Lindstrøms artikkel er dermed i seg selv det beste bevis for behovet for analytiske verktøy som kan fange opp tolkningsmønstre som bidrar til andregjøring, stigmatisering og mistenkeliggjøring av jøder generelt, og som insinuerer skjulte agendaer bak jødiske initiativer i Norge. Når slike fallgruver unngås, kan både undervisningen og samfunnsdebatten om Midtøsten-konflikten og flere andre komplekse utfordringer som Lindstrøm berører i sin artikkel, foregå på en bedre og mer konstruktiv måte.

Litteratur

Beker, A. (2008). *The Chosen: The History of an Idea, and the Anatomy of an Obsession*. New York: Palgrave.

Berkowitz, M. (2010). Bokanmeldelse, Shlomo Sands, *The Invention of the Jewish People* (2009), i: *Reviews in History* (<https://reviews.history.ac.uk/review/973>) (lastet ned: 10 November, 2020)

Hoffmann, C. (1995). “Das Judentum als Antithese. Zur Tradition eines kulturellen Wertungsmusters”, i: Wolfgang Benz (red.), *Antisemitismus in Deutschland. Zur Aktualität eines Vorurteils*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, s. 25-46.

Hoffmann, C. (2000). Bokanmeldelse, A.S.Lindemann: *Esau's Tears: Antisemitism and the Rise of the Jews* (1997), i: *Holocaust and Genocide Studies* 14:2 (2000), s. 266-270.

Hoffmann, C. og Moe, V. (red.) (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017. Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*. Oslo: Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter.

Lenz, C. og Geelmuyden, T. V. (2020). "The Gaarder Debate Revisited: Drawing the Demarcation Line between Legitimate and Illegitimate Criticism of Israel", i: Christhard Hoffmann og Vibeke Moe (red.), *The Shifting Boundaries of Prejudice: Antisemitism and Islamophobia in Contemporary Norway*. Oslo: Universitetsforlag, s. 51-75.

Lindstrøm, Jon A. (2020). "Om anti-antisemittisme", i *Nordidactica* 2020:2, s. 1-25.

Ludendorff, E. (1934). *Deutsche Abwehr - Antisemitismus gegen Antigojismus*. München: Ludendorffs Verlag.

Nirenberg, D. (2013). *Antijudaism: The History of a Way of Thinking*, New York: W.W. Norton.

Penslar, D. J. (2012). "Shlomo Sand's The Invention of the Jewish People and the End of the New History", i: *Israel Studies* 17:2 (2012), s. 156-168.

Rickman, D. (2009). "Israel Shahak - A Voice of Controversy", *The Guardian*, May 17, 2009 <https://www.theguardian.com/commentisfree/belief/2009/may/16/israel-shahak-orthodox> (lastet ned 10. november 2020)

Ulvund, F. (2017). *Nasjonens antiborgere. Forestillinger om religiøse minoriteter som samfunnsfiender i Norge, ca. 1814 – 1964*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Utdanningsdirektoratet (2017). Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

Nettsider:

DMT jødiske veivisere: <https://www.xn--jdedommen-18a.no/veiviser-tilbud-til-skoler/> (lastet ned 12.11.2020)

Kjelsberg, Ronny, 28.01.2020 Antisemittisme og venstresida.Venstresida.no (lastet ned 12.11.2020)